

**ZAMONAVIY TA'LIM SHAROITIDA OTM TALABALARIDA
MAS'ULIYAT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH
TEXNOLOGIYALARI O'RNI (MASOFAVIY TA'LIM MISOLIIDA)**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.066>

G'ulomov Jasur Baxodirovich,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta'lim sharoitida, masofaviy ta'lim jarayonida oliy ta'lim muassasalari talabalarida mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning to'g'ri qo'llanilishi tahlil qilinadi. Talabalarda mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantirish muammosini hal qilish uchun nazariy shartlarning mavjudligi yo'llari o'rganiladi. Bugungi masofaviy ta'lim sharoitida, auditoriyadan tashqarida talabalarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning aniq vositalari va shartlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, mas'uliyat, talaba, auditoriyadan tashqari, ko'nikmalarni rivojlantirish, innovatsion ta'lim texnologiyalari, ta'lim vositalari.

Gulamov Jasur Baxodirovich,
Teacher of the department Pedagogy and psychology
of the Uzbekistan State World Language University

Annotation: The article analyzes the correct use of innovative technologies in modern education, in the process of distance learning in the formation of responsibility skills in students of higher education institutions. Students will learn how to create theoretical conditions for solving the problem of developing responsible skills. In today's distance learning environment, specific tools and conditions for the formation and development of students' independent work skills are studied outside the classroom.

Key words: modern education, responsibility, development of skills outside the student, audience, innovative educational technologies, teaching aids.

Гуламов Жасур Баходирович
преподаватель кафедры Педагогике и психологии
Узбекского государственного университета мировых языков

Аннотация: В статье анализируется правильность использования инновационных технологий в современном образовании, в процессе дистанционного обучения при формировании навыков ответственности у студентов высшей школы. Студенты узнают, как создать теоретические условия для решения проблемы развития ответственных навыков. В современных условиях дистанционного обучения внеклассные занятия изучаются специфические средства и условия формирования и развития навыков самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: современное образование, ответственность, студент, внеаудиторное, повышение квалификации, инновационные образовательные технологии, средства обучения

Zamonaviy sharoitda mehnat bozori oliy ma'lumotli mutaxassislariga va ularning raqobatbardoshligiga yuqori talablarni qo'yimoqda. Bunday mutaxassisni tayyorlash kompetensiyaga asoslangan yondashuvga va talabalarda bir qator umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutuvchi oliy kasbiy ta'limning yangi standartlariga qaratilgan. Bu holat o'quv jarayoniga

ham, talabalarning o'ziga ham yangi talablar qo'yadi. Demak, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda tez sur'atlar bilan ro'y berayotgan o'zgarishlar zamonaviy ta'lim tizimining barcha bosqichlari bilan, jumladan oliy ta'lim bilan bevosita bog'liqdir. Oliy ta'limning asosiy maqsadi ijodiy salohiyatga ega, yuqori kasbiy yutuqlarga yo'naltirilgan shaxsni shakllantirishdir.

Talabalarda mas'uliyatni shakllantirish alohida ahamiyatga ega, shuning uchun oliy ta'lim muassasalari pedagoglari oldida ushbu muammoni hal qilishga hissa qo'shadigan o'quv jarayonini takomillashtirish yo'llari va vositalarini izlash vazifasi turibdi. Har bir shaxsning mas'uliyat hissiga ega bo'lishi u tomonidan zimmasidagi vazifani sidqidildan, mavjud talablarga muvofiq bajarilishini ta'minlaydi. Zimmadagi vazifaning to'laqonli bajarilishi esa muayyan faoliyat jarayonida yangi yutuqlarni qo'lga kiritishga yordam beradi. Shu bois jamiyatda bozor munosabatlari ustuvor o'rin egallayotgan bir sharoitda uzluksiz ta'lim tizimi oldida mas'uliyat hissiga ega o'quvchilarni tarbiyalash vazifasi turibdi.

Talabalarda mas'uliyat hissini shakllantirishga o'qish jarayonining birinchi kunlaridanoq e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir. Albatta mazkur jarayonga uzluksiz ta'lim tizimining boshlangich bosqichlarida alohida e'tibor berilishi alohida ahamiyatga ega. Zero, bu davrda yoshlar xulq-atvorida hosil bo'lgan sifatlar uzluksiz ta'lim tizimining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi. Talabalarning o'z o'rnini topishi, tanlagan kasbida muvaffaqiyat qozonishi, kamol topishi va takomillashishiga yordam beradigan fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish zarurligi tabiiy. Ma'lumki, shaxs salohiyatini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimining zamonaviy paradigmasi tamoyilidir. Shu munosabat bilan, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini faollashtirish, ta'lim jarayonida o'zini-o'zi boshqarish, shuningdek, talabalik davrida kasbiy rivojlanish uchun motivatsiya bilan bog'liq masalalar alohida dolzarblik kasb etadi, chunki, o'smirlik, o'spirinlik, talabalik yoshi shaxsning eng jadal kamolotga erishish davri hisoblanadi.

“Oliy ta'lim (lug'at-ma'lumotnoma)”da bu tushuncha o'z xatti-harakatlarini tushunish va nazorat qilish sifatida talqin etilgan: “Mas'uliyat – shaxsni o'z-o'zini boshqarish shakli, o'zi amalga oshirgan xatti-harakatlari va ularning oqibatiga sabab deb bilishda namoyon bo'ladi, shuningdek, atrof-muhitda va shaxsiy bo'lishdagi o'z qobiliyatini tushunish va nazorat qilishda aks etadi”.

Har bir shaxs u yoki bu darajada ma'lum guruh yoki uning a'zolari bo'lgan kishilar oldida mas'uliyatlidir. Zero, u umumiy maqsad, ma'lum qiziqishlar, ijtimoiy manfaatlar va o'zaro psixologik birlik asosida birlashgan mikro va makro guruhlarning a'zosi hisoblanadi. Shaxs dastlab o'zi tug'ilib o'sgan oilaning a'zovidir. Keyinchalik u umumiy maqsad va yosh xususiyatlariga ko'ra tashkil etilgan guruh (bolalar bog'chasi, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalari, jamoa (ishlab chiqarish tashkilotlari, mehnat jamoalari)ning a'zosi sifatida o'yin, mehnat va ijtimoiy munosabatga oid xatti-harakatlarni amalga oshiradi.

Jamiyat fuqaroligi shaxsning ijtimoiy maqomini belgilovchi muhim omil bo'lib, ana shu omil uning zimmasiga ma'lum ijtimoiy faoliyatni yo'lga qo'yishda ayrim xatti-harakatlarning tashkil etilishini taqozo etadi. Shaxsning fuqaro sifatidagi mas'uliyati ko'proq uning yuridik munosabatlar ishtirokchisi ekanligida ko'rinib, ma'muriy, fuqarolik va jinoiy-huquqiy munosabatlar bo'yicha qonunbuzarliklarga nisbatan javobgarligi, mehnat intizomi qoidalariga rioya etmaslik, shuningdek, yetkazilgan zararining moddiy va ma'naviy qimmatga egaligi uchun qabul qilingan mezonlari bo'yicha baholanadi.

“O'qishga mas'uliyatli munosabat – bu faol, ta'sirchan munosabatdir. Uni bilim olish va ta'lim jarayonida konkret natijalarga erishish, qat'iyatlilik, o'z-o'ziga tanqidiy munosabat, mehnatsevarlik bilan o'rganish mumkin emas. Mas'uliyat o'quvchi tomonidan mustaqil bilim egallashga tirishish, uni amaliyotda ijodiy

qo'llash, bilimlarni muntazam kengaytirish va chuqurlashtirish ehtiyoji bilan uyg'unlashib ketadi"[1; 4b.].

O'qishga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish talabadan mustahkam bilim olishni ongli ravishda amalga oshirishni talab qiladi. Zero, talaba fan asoslariga, o'zining bilim darajasini oshirishga, o'quv vazifalariga jiddiy munosabatda bo'lishga ob'ektiv zaruriyat deb yondashadi. Agar talaba bilim olishning ijtimoiy maqsadlarini xuddi o'zining shaxsiy maqsadidek tushunib yetsa, uning mas'uliyat hissi bilim darajasining faolligi oshishiga, talaba burch va vazifasini yuksak darajada his qilishga, o'z faoliyati yakunlarini, jamoaning o'qishdagi yutuqlari va boshqa voqeliklarni to'g'ri baholashga olib keladi. Talabani o'qishdagi mas'uliyatini his eta bilishi o'qish faoliyatida fuqarolik va hayotiy pozitsiyalarda yetarli darajada faollik ko'rsatishi shaxsning g'oyaviy-axloqiy psixologik holatini ifoda etadi.

Pedagogik va psixologik ta'limotlarda asrlar davomida shaxsning shakllanishida mehnat katta tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligi alohida qayd etilgan. Zero, mehnat insonni jismoniy, fiziologik jihatdangina emas, shu bilan birga ma'naviy jihatdan ham takomillashishini, o'sishini ta'minlaydi. Mehnat jarayonida shaxs ongi rivojlanadi, tafakkuri kengayadi hamda dunyoqarashi boyiydi. Mehnat qilish orqali shaxsda atrofda qilargalarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Zamonaviy psixologik yondashuvlarga ko'ra mehnat hamda mehnat faoliyatiga bo'lgan munosabat quyidagi ikki holatni yuzaga keltiradi: 1) mehnatning samarasi ta'minlanadi; 2) shaxs tomonidan muayyan yutuq va muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritishi uchun imkoniyat yaratiladi. Shu bilan birga mehnat qilish insonda o'z kuchi va imkoniyatlariga nisbatan ishonchni yuzaga keltiradi. Mehnatning tarbiyaviy ta'siridan samarali foydalanish, boshlang'ich sinflarni turli ijtimoiy-foydali ishlarga jalb etish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o'quv fanlari hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning imkoniyatlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mas'uliyat hissini shakllantirish ham alohida ahamiyatga ega pedagogik vazifa hisoblanadi.

Ma'lumki, deyarli har qanday davlat fuqarosi konstitutsiya va boshqa huquqiy hujjatlar bilan kafolatlangan huquq va majburiyatlarga ega. Majburiyat va qoidalar buzilgan taqdirda, fuqaro javobgar bo'ladi. Biroq, qonun doirasidan tashqariga chiqadigan yana bir mas'uliyat bor. Bu axloqiy mas'uliyat, insonning harakat qilish qobiliyati va o'z harakatlari uchun javobgarlik. Inson o'z vijdoni bilan ish tutsa, mas'uliyatni e'tibordan chetda qoldirmasa, u albatta munosib odamlarni mag'lub etadi, o'zini ishonchli his qiladi. Shuning uchun bu tuyg'uni o'zida tarbiyalash, nazorat qilish va doimo mas'uliyatli shaxs bo'lishga harakat qilish juda muhimdir.

Mas'uliyatli odamlar har doim ishonchli, chunki har qanday vaziyatda ularga ishonish mumkin. Bunday odam juda ishonchli, u o'z va'dalarini bajarishga harakat qiladi va hech qachon boshqalarni tushkunlikka tushirmaydi. U o'z xatolarini tan olishni va agar vaziyat talab qilsa, aybni o'z zimmasiga olishni biladi. Har qanday sababga ko'ra, u o'zi kerak bo'lgan narsani qila olmagan hollarda, u har doim bu haqda ogohlantirishga va vaziyatni iloji boricha tuzatishga harakat qiladi. Inson o'z ishiga mas'ul bo'la olgandagina jamiyatning haqiqiy va to'la huquqli a'zosi deyish mumkin. Inson har doim o'z xatti-harakati, qilmishi uchun javobgar bo'lishi, taqdirini qo'lida mahkam ushlab turishi, har qanday sinovlarga tayyor bo'lishi, shaxsiy hayotida doimo g'alabalarga intilishi kerak.

Hayot tajribasidan ma'lumki, har bir kishi o'z harakatlariga u yoki bu tarzda mas'uliyatsiz munosabatda bo'lishi axloqiy jihatdan bo'shashgan tabiatni bildiradi. Ularning nafaqat axloqiy holatiga befarqlik, balki kechirib bo'lmaydigan beparvolik va be'etiborlik, gunohga ongsiz ravishda jalb qilish bilan birga, ularning ichki hayoti uslubini belgilaydi. Mas'uliyatsiz va axloqsiz yashab, bu odamlar o'z qilmishlarining asossizligi va insofsizligini, maqsadini faqat o'z nuqtai nazaridan baholay olmaganlari kabi, o'zlarining mavjudligining ma'nosi haqida chuqur

o'ylay olmaydilar. Chunki bu kabi illatlar paydo bo'lishi asosida egoistik istaklar va manfaatlar mujassam bo'ladi. "Qilgan ishingdan hech qachon afsuslanma" qoidasi ularning hayotga mas'uliyatsiz munosabatining asosiy tamoyilidir [2].

Biroq, ularning barchasi axloqiy jihatdan mas'uliyatsiz tabiatning yaqin atrof-muhit tomonidan ular haqidagi hukmlariga doimo befarq bo'lishini anglatmaydi. Bu erda, o'zlarining xudbinlik, shahvoniylilik va iste'molchilikka bo'lgan ongsiz istagiga moyil bo'lishlariga qaramay, ular, ochiq-oydin kinizm misollaridan tashqari, o'zlarini eng yaxshi axloqiy tomondan ko'rsatishga harakat qilishadi. Ular tabiatdan to'g'ridan-to'g'ri farqli o'laroq, hayotida shaxsiy javobgarlik ongini asosiy axloqiy ahamiyatga ega bo'lgan odamlardir. Bular o'zining ichki shaxsiy erkinligini, hayotga ijodiy munosabatini Yaratganning ne'mati sifatida anglagan yuksak axloqiy tamoyil va burchli insonlardir.

Talabalarda mas'uliyatni shakllantirish OTMda o'quv jarayonini tashkil etish va mazmunini qayta qurishni, yangi o'qitish texnologiyalarini yaratishni talab qiladi, ulardan biri modulli-reytingli o'qitishdir. Modulli-reyting majmuasi – modulli dastur va bilimlarni baholashning reyting tizimi kombinatsiyasi – talabalarda mas'uliyatni shakllantirishning samarali vositasidir. Bu o'quv jarayoniga, talabalarining o'quv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatini shakllantirishning asosiy shartlaridan biri – mustaqil ish va bilimlarni baholash reyting tizimining o'zaro ta'sirini ta'minlaydi [3].

Oliy o'quv yurtida tahsil olayotgan talabalar –bo'lajak o'qituvchilarni davr talablari asosida tayyorlash, ularni o'z kasbini mohir ustasi, yangiliklarni tez idrok etib, o'z faoliyatida qo'llaydigan ijodkor qilib tarbiyalash Oliy maktab va pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalaridan bo'lib hisoblanadi. Quyilgan vazifalar asosida talabalarda: sotsiotsentrizm, anglanganlik, natijaga yo'nalganlik, internallik, stenizm, ergetizm kabi sifatlarni tarbiyalash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi [4]. Mas'uliyat sifati bilan aloqadorligi qayd etilgan ushbu xususiyatlarning har biri talabalarni shaxsiy individual yetuklik darajasining shakllanishida katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Talabalarda mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik kontseptual mohiyati pedagoglarning talabalarga ta'lim va tarbiya berish bilan birgalikda ularda mas'uliyat ko'nikmalarini xam takomillashtirib borishi kerak. Aytish o'rinliki, talabalarda mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlantirish inson huquq va erkinliklarini tushuntirish ishlaridan boshlanadi. Insonlar o'z haq-huquqlarini teran anglaganlaridan so'nggina o'z g'alar bilan munosabatlarda aynan shu jihatlarga e'tiborli bo'la boshlaydilar [5].

Talabalarda ma'suliyat hissini shakllantirishga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun muloqot, o'zini anglash, boshqalar bilan faol munosabatlarga kirishish vaziyatlarini vujudga keltirish zarur. Bu jarayonda mustaqil ish olib borish, o'qib-o'rganish, mashg'ulotlar o'tkazish, turli jamoatchilik asosidagi faoliyatlarni rag'batlantirish, tajriba almashish, to'garak, klub va markazlar faoliyatini takomillashtirish, zamonaviy texnik vositalar asosida materialni bayon qilish, internet ma'lumotlaridan unumli foydalanish kabi usul va yo'l-yo'riqlar o'z natijasini berdi. Yoshlarning bilim, ko'nikma va malakalari shakllanishi hayotiy vaziyatlar bilan bog'liqligini nazarda tutgan holda turli muammoli vaziyatlarni sahnalashtirish orqali ularni tahlil qilish ijobiy samarasini ko'rsatdi.

Talabalarda ma'suliyat ko'nikmalarini shakllantirishda oliy ta'lim muassasalarining o'quv hamda ta'limdan tashqari ishlaridan unumli foydalanish, mazkur jarayonlarda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash samarali natijalarga erishish imkonini beradi. Tajribalarimiz asosida aytishimiz mumkinki, pedagogik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalarida talabalarda ma'suliyat ko'nikmalarini shakllantirishga oid nazariy bilim va ko'nikmalar ijtimoiy-gumanitar va ijtimoiy-siyosiy fanlar tarkibida kontseptsiyalashmagan tarzda o'qitiladi. Bu esa

o'z navbatida, mazkur jarayonlarni muvofiqlashtirishni talab etadi. Zamonaviy yosh mutaxassis ijtimoiy takomillashtirishning hozirgi bosqichi unga qo'yilayotgan talablarga javob berishi kerak. Har bir inson o'zini, xatti-harakatlarini boshqara olishi kerak. O'z-o'zini tarbiyalash ham mas'uliyatning namoyon bo'lishi, inson allaqachon etarlicha etuk va ma'naviy barqaror shaxs ekanligidan dalolat beradi. Doim yodda tutish lozimki, inson o'z orzularini amalga oshirishi va maqsadiga erisha olishi faqat insonning o'ziga bog'liq.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, oliy ta'limning yangi shakllarini o'rganish, ularning an'anaviylarga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarini, shuningdek, talabalarning shaxsiy va motivatsion rivojlanishiga ta'sirini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shuni esda tutish kerakki, har bir inson nafaqat tashqi dunyoda, balki birinchi navbatda o'zida nimanidir o'zgartirish istagi bo'lsagina, u mas'uliyatli bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyhati:

1. O'quvchilarda o'quv faoliyatiga mas'uliyat hissini tarbiyalash (Oilada va sinfdan tashqari vaqtlarda) //Tuzuvchilar: M.Sh.Allamuratova, G.Jo'raboeva. – T.: O'zPFITI, 1990. – 37 b.

2. «Вышенский паломник». Журнал религиозного объединения «Благотворитель» во имя святителя Феофана, Затворника Вышенского. — Рязань, июль 1996.

3. Baranovskaya L.A. Формирование ответственности у студентов в процессе учебной деятельности // f.n. dissert. 2002 y.

4. Прядин В.П. Комплексное исследование ответственности как системного качества личности. Psixol. f.d. dissertatsiyasi avtoreferati. – Новосибирск: Ural davlat pedagogika universiteti, 1999. – B. 41.

5. Safayev N.S., Butayeva U.A. Shaxs etukligining psixologik mezonlari. / "Pedagogika" ilmiy-nazariy va metodik jurnal, T., 2017 y., 4-son.